

Kamila Woźnica

Muzeum Regionalne im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach

ORCID: 0000-0001-5852-0701

Spuścizna fotograficzna po Walerianie Zajtzu i jego bliskich w zbiorach Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach¹

Muzeum Regionalne im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach jest samorządową instytucją kultury, która podlega Samorządowi Województwa Mazowieckiego. Gromadzi dobra kultury

o charakterze materialnym i niematerialnym w zakresie prehistorii, historii, sztuki, nauki, kultury i etnografii należących do kulturowego dziedzictwa ludzkości, ze szczególnym uwzględnieniem regionu Mazowsza, Podlasia i Lubelszczyzny².

W zbiorach muzeum znajduje się m.in. kilka spuścizn po osobach związanych Siedlcami. Wśród nich znajdziemy kolekcję fotografii przekazaną przez osoby z pewnej siedleckiej rodziny. Zostały one ofiarowane razem z innymi przedmiotami do instytucji w latach 2016-2017. Zadaniem obecnej chwili jest opisanie tej części spuścizny, a także sposobu jej wykorzystania w działalności merytorycznej muzeum.

¹ Tematyka tego artykułu była poruszana w mojej pracy dyplomowej przygotowanej na Podyplomowym Studium Muzeologicznym w 2023 r.

² Statut Muzeum Regionalnego w Siedlcach, § 6, <https://www.e-bip.org.pl/upload/361.163592.pdf>, 2 V 2023.

Jako podstawa do opracowania tematu posłużyły dokumenty zakupu i daru badanej spuścizny, a także dokumentacja naukowa i ewidencyjna oraz opracowania zbiorów. Źródłem stały się również moje wspomnienia jako uczestniczki w procesie przekazania, opracowywania i zabezpieczania pamiątek. W pracy korzystałam z umów kupna-sprzedaży i darowizny, kart inwentarzowych i ksiąg inwentarzowych, dokumentacji komisji szacowania, a także komisji do oceny, szacowania i kwalifikacji obiektów do zbiorów Muzeum Regionalnego w Siedlcach oraz z dokumentacji konserwatorskiej. Powyższe materiały źródłowe są przechowywane w Archiwum Zakładowym oraz Dziale Archeologiczno-Historycznym Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach. Posługiwałam się również opracowaniami dotyczącymi dziejów fotografii i zbiorów muzealnych, m.in. artykułem Sławomira Kordaczuka *Fotografowie działający w Siedlcach w latach 1866–1945*³.

W 2016 r. z muzeum skontaktowali się przedstawiciele pewnej siedleckiej rodziny. Zaoferowali przekazanie swoich pamiątek. Spuścizna została zbadana przez pracowników Działu Archeologiczno-Historycznego: dwóch historyków – mojego koleżkę i mnie, oraz etnografa. Był to ogromny i różnorodny zbiór będący cennym źródłem do historii siedleckiej społeczności. Kilkaset obiektów zostało przyjętych do muzeum i zgodnie ze swoją specyfiką przydzielonych do zbiorów fotografii archiwalnej, historycznych i biblioteki. Kilka przedmiotów natomiast muzeum zakupiło 1 grudnia 2016 r.⁴ Był to symboliczny gest podziękowania za tak szczodry dar. Zdecydowana większość została podarowana 31 stycznia 2017 r.⁵ Następnie zabytki pracownicy Działu Archeologiczno-Historycznego wpisali na inwentarze, a część, o mniejszej wartości historycznej i materialnej, do ewidencji pomocniczej (spisy dóbr kultury nie będących muzealiami).

Dużą część przekazu stanowiły fotografie. Wśród nich znajdowały się szklane negatywy wykonane w technice żelatynowo-srebrzej, pozytywki oraz szklane diapozytywy. Zdjęcia pozytywowe są w dosyć dobrym stanie zachowania i muzealnicy wpisali je do inwentarza fotografii archiwalnej. Prawdopodobnie większość przedstawia członków rodziny, jednak z biegiem lat ulegli oni zapomnieniu. Ofiarodawcy rozpoznali tylko swoich

³ S. Kordaczuk, *Fotografowie działający w Siedlcach w latach 1866–1945*, „Niepodległość i Pamięć” 2 (54), 2016, s. 43–92.

⁴ Archiwum zakładowe Muzeum Regionalnego w Siedlcach (dalej: MRS/AZ), 66/10, s. 27–31, Protokół przyjęcia dobra kultury nr 7/2016 i umowa kupna-sprzedaży nr 49/2016 z 1 XII 2016.

⁵ MRS/AZ/66/5, s. 4–10, Protokół przyjęcia dobra kultury nr 3/2017 i umowa darowizny nr 7/2017 z 31 I 2017, Dary, przekazy, 2017.

dziadków, Waleriana i Reginę Zajtzów. Część z nich to fotografie portretowe, które zostały wykonane m.in. w zakładach: Moderne w Siedlcach⁶ i Janusza Pędicha w Sokołowie Podlaskim⁷. Występują również fotografie grupy osób w atelier Bolesława Sadowskiego⁸ oraz Adolfa Ganiewskiego (Gancwola)⁹, pamiątkowa fotografia nauczycieli i uczniów Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego w Siedlcach z lat 1928-1929 nieznanego autorstwa¹⁰ oraz fotografia grupy żołnierzy i cywili przed teatrem letnim w siedleckim parku wykonana przez Bolesława Sadowskiego¹¹.

Na zdjęciach występują ważne osoby dla historii Polski i Siedlec: dr Eugeniusz Wiszniewski¹², gen. Franciszek Sikorski¹³ i jego żona Maria¹⁴, a także płk Kazimierz Hozer¹⁵ oraz bp. Henryk Przeździecki¹⁶ i ks. Józef Scipio del Campo¹⁷. Zwraca uwagę również wizerunek papieża Piusa X¹⁸.

⁶ Muzeum Regionalne w Siedlcach, Zbiory fotograficzne (dalej: MRS/F), 3151. „Moderne” – zakład fotograficzny działający w Siedlcach przy ul. Warszawskiej 58 przed I wojną światową.

⁷ MRS/F/3155.

⁸ MRS/F/3149. Bolesław Sadowski – fotograf, prowadził zakład w Siedlcach w okresie międzywojennym.

⁹ MRS/F/3157. Adolf Ganiewski (Gancwol) (1870-1940) – fotograf, prowadził zakład w Siedlcach w latach 1895-1940. Zginął w Obozie Zagłady Treblinka II w sierpniu 1940 r. Szerzej na ten temat zob. S. Kordaczuk, *Siedlecki fotograf Adolf Ganiewski (Gancwol) 1870-1942*, Siedlce 2009.

¹⁰ MRS/F/3150.

¹¹ MRS/F/3153.

¹² MRS/F/3149. Eugeniusz Wiszniewski (1864-1931) – lekarz, dyrektor Szpitala Miejskiego w Siedlcach, senator w 1931 r.

¹³ MRS/F/3153. Franciszek Sikorski (1889-1940) – członek Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckiego, w czasie I wojny światowej w Legionach Polskich, członek POW, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, w latach 1923-1926 dowódca piechoty dywizyjnej 9. DP stacjonującej w Siedlcach, w latach 1926-1932 dowódca 9. DP, w 1927 r. awansowany na stopień generała, w 1939 r. dowódca obrony Lwowa, po kapitulacji jeniec obozu w Starobielsku, wiosną 1940 r. zabity przez NKWD w Charkowie. Spoczywa na Polskim Cmentarzu Wojennym w Charkowie.

¹⁴ MRS/F/3153.

¹⁵ Ibidem. Kazimierz Hozer (1890-1932) – żołnierz Legionów Polskich, członek POW, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, w latach 1926-1932 dowódca 22. pp stacjonującego w Siedlcach, twórca Wojskowego Klubu Sportowego 22. pp, który w 1932 r. należał do ekstraklasy, zginął podczas ćwiczeń wojskowych.

¹⁶ MRS/F/3161. Henryk Przeździecki (1873-1939) – w latach 1917-1939 biskup podlaski, od 1924 r., po przeniesieniu stolicy diecezji z Janowa Podlaskiego do Siedlec, siedlecki.

¹⁷ MRS/F/3152. Józef Scipio del Campo (1870-1942) – w latach 1905-1918 proboszcz w kościele pw. Św. Stanisława w Siedlcach; od 1911 r. kanonik kapituły diecezji lubelskiej; budowniczy kościoła pw. NMP w Siedlcach, późniejszej katedry; działacz społeczny i oświatowy; członek Komitetu Pomocy Ofiarom Pogromu w 1906 r.

¹⁸ MRS/F/3160. Pius X (1835-1914) – Giuseppe Melchior Sarto, papież w latach 1903-1914.

Wśród pamiątek znajduje się fotografia IV Walnego Zjazdu Delegatów Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy w Poznaniu w 1929 r.¹⁹ wykonana w poznańskim Atelier Rubens. Wydaje się ona w pewien sposób związana z fotografiami wycieczki do Poznania zachowanymi w postaci szklanych negatywów oraz innymi pamiątkami z targów poznańskich: składanką „Pamiątką Powszechnej Wystawy Krajowej Poznań 1929”²⁰ i „Albumikiem Filmowym Miasta Poznania i Powszechnej Wystawy Krajowej” z tego roku²¹.

Interesującym zabytkiem jest tableau Towarzystwa św. Wincentego à Paulo w Siedlcach z 1911 r.²² Jest ono sygnowane nazwiskiem Jean Szymborski. W latach 1910-1912 posługiwał się nim Adolf Ganiewski (Gancwoł)²³. Fotografie z takim podpisem są obecnie niezwykle rzadko spotykane. Poza tym, warto wymienić tu pamiątkowe tableau ofiarowane dr. Alfredowi Sokołowskiemu²⁴ z 1885 r. wykonane w zakładzie Jana Miecznikowskiego w Warszawie²⁵.

Dużo bezwzględniej życie potraktowało diapozytywy i szklane negatywy. Przez wiele lat leżały na strychu kamienicy pośród śmieci, brudu i kurzu. Muzealnicy znaleźli je silnie zabrudzone, pobite, zniszczone przez pożar, a potem zalanie wodą przez gaszących go strażaków. Takie traktowanie wpłynęło niezwykle negatywnie na stan zachowania obiektów. Podwyższona temperatura spowodowała zbrunatnienie, spieczenie i „zrogowacenie” warstwy obrazu. Woda rozpuściła warstwę żelatynową i spowodowała posklejanie negatywów²⁶. Liczba sklejonych ze sobą obiektów była różna, od 2 do 20. Wilgoć spowodowała rozmiękczenie warstwy obrazu i zespolenie z nią błota, kurzu i pyłu. Pod wpływem wody powstały deformacje, miejscowe odspojenia, wysrebrzenie oraz uszkodzenia chemiczne i mechaniczne, np. ślady po przetarciu powierzchni, ślady linii papilarnych i zarysowania²⁷.

¹⁹ MRS/F/3156.

²⁰ MRS/H/1143.

²¹ MRS/H/1144.

²² MRS/F/3152.

²³ S. Kordaczuk, *Fotografowie...*, s. 51-52

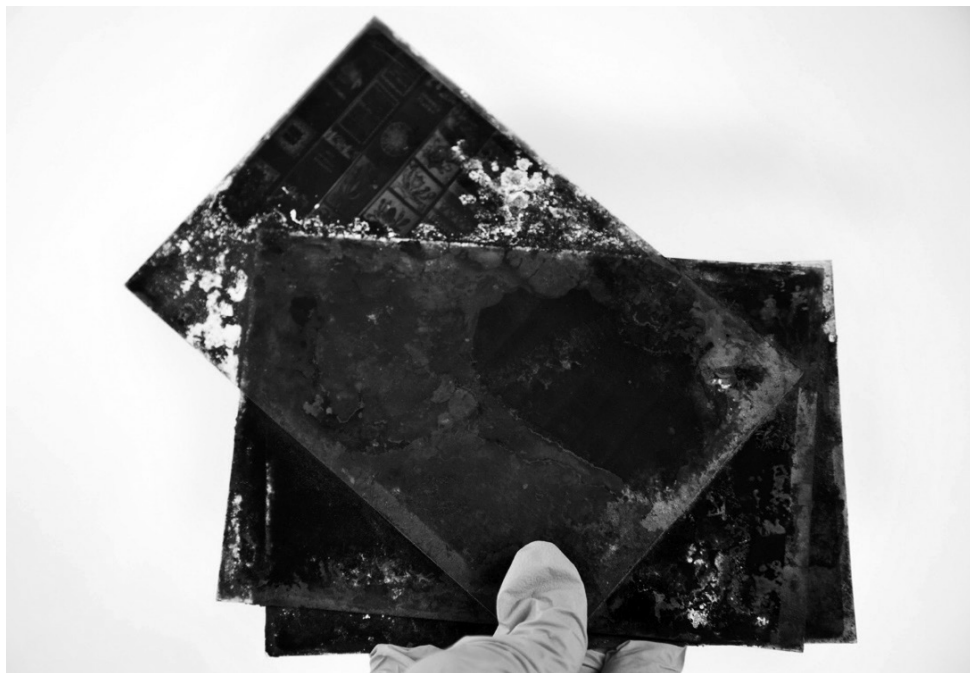
²⁴ Alfred Sokołowski (1849-1924) - lekarz, zajmował się chorobami układu oddechowego, m.in. gruźlicą, w latach 1916-1918 rektor Wolnej Wszechnicy Polskiej, w 1918 r. członek Rady Stanu.

²⁵ MRS/F/3158.

²⁶ MRS/AZ/66/37, s. 18-19, A. Seweryn, Dokumentacja konserwatorska. Konserwacja zespołu negatywów szklanych autorstwa Waleriana Zajtza z zasobu Muzeum Regionalnego w Siedlcach, Szklane negatywy Waleriana Zajtza - Anna Seweryn, Konserwacja zlecana na zewnątrz, 2018-2019.

²⁷ Ibidem, s. 19-20.

Pracownicy muzeum pozbiali wszystkie fragmenty negatywów, jakie udało im się znaleźć. Później próbowali oczyścić je pędzelkiem z włosa wiewiórczego i umieścili w kopertach i pudełkach. Niektóre z fotografii były tak mocno posklejane, że nie udało się ich rozdzielić. Uniemożliwiło to opracowanie poszczególnych zabytków. Do tego dochodziło zagrożenie przeniesieniem chorobotwórczych drobnoustrojów na badających obiekty. W związku z tym muzealnicy zbiorowo je oszacowali i wpisali pod jednym numerem na spis dóbr kultury niebędących muzealiami fotografii archiwalnej, a następnie umieścili w odosobnionym miejscu, aby ograniczyć do nich dostęp do czasu, aż praca nad nimi będzie bezpieczna dla badacza.

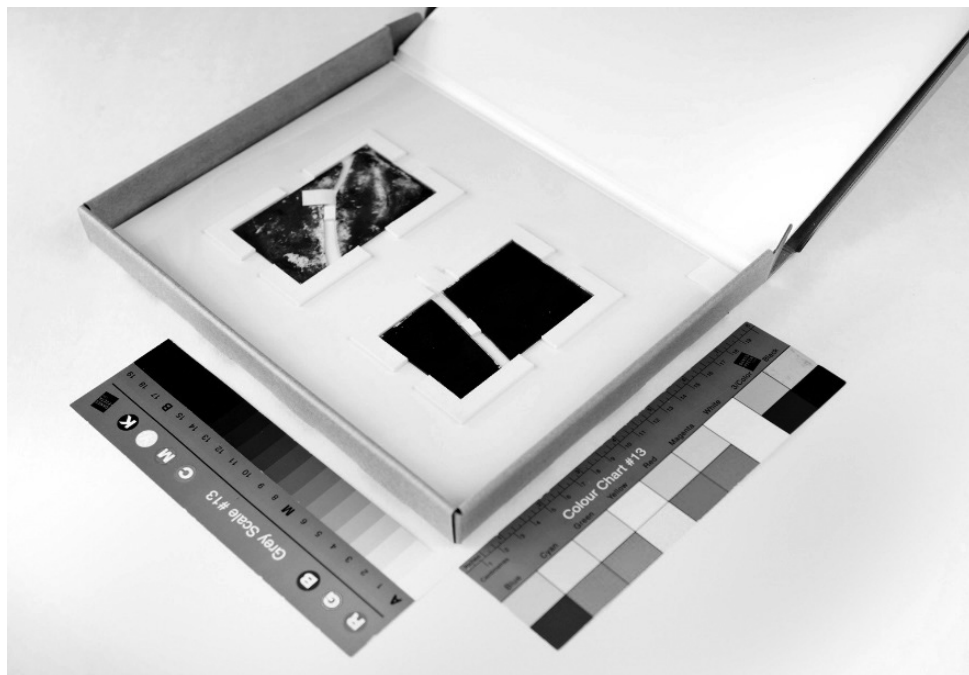
Il. 1. Sklejone szklane negatywy. Fot. Anna Seweryn, Kraków, 2019 r.

Wkrótce placówka zaczęła szukać konserwatora, który zechciałby podjąć się zadania i miałby do tego kwalifikacje. Trwało to do 2018 r., kiedy znaleziono osobę o odpowiednim wykształceniu i doświadczeniu. W maju 2019 r. zabytki przekazano do pracowni Konserwacji Fotografii Anny Seweryn w Krakowie. Prace nad nimi trwały do listopada tego roku. Na początku zbadano stan mikrobiologiczny. Podjęła się tego Katedra Mikrobiologii Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. W próbkach znaleziono dwa-

dzieńca szczepów bakterii, przede wszystkim z rodzaju: *Bacillus*, *Microbacterium testaceum* i *Micrococcus luteus*, a także dwadzieścia dziewięć szczepów grzybów, w tym gatunki *Alternaria thalictrogena*, *Aspergillus versicolor* i *Penicillium chrysogenum*. Następnie zostały przeprowadzone prace mające na celu usunięcie mikrobiomu. Niestety, polskie instytucje nie posiadały wówczas technologii i sprzętu bezpiecznego dla emulsji światłoczułej. W związku z tym użyto środka zwiększającego ryzyko jej zniszczenia. Nie można było jednak pominąć tego procesu ze względu na bezpieczeństwo ludzi i przerwanie degradacji zabytków. Następnie sklejone negatywy zostały rozdzielone, podłoża oczyszczone chemicznie, a warstwa światłoczuła mechanicznie za pomocą pędzla elektrostatycznego. Konserwatorka podkleiła odspojone części obrazu i wzmocniła tę warstwę, a także oczyściła i podkleiła uszkodzone paski papierowe diapozytywów oraz wzmocniła spękane szklane podłoża. Następnie wykonano ponowne badania mikrobiologiczne, które potwierdziły, że zabytki są bezpieczne dla ludzi. Błona barwna, której podłożę się nie zachowało, została wyprostowana i zabezpieczona szybkami. Na zakończenie prac konserwatorka umieściła obiekty w indywidualnych koszulkach z papieru bawełnianego, a te w zbiorczych pudełkach z tektury bezkwasowej. Fragmenty rozbitych negatywów ułożyła płasko z zastosowaniem kształtek zabezpieczających w indywidualnych pudełkach²⁸.

Z powodu pandemii dalsze prace nad spuścizną fotograficzną wstrzymano. Dopiero w 2021 r. negatywy i diapozytywy zostały zeskanowane. Kolejnym krokiem na drodze do ich opracowania była propozycja Komisji do oceny, szacowania i kwalifikacji obiektów do zbiorów Muzeum Regionalnego w Siedlcach z 16 lutego 2022 r., dotycząca skreślenia całego zbioru ze spisu dóbr kultury niebędących muzealiami fotografii archiwalnej, indywidualnego opracowania każdego zabytku i ostateczne wpisanie go do inwentarza fotografii archiwalnej lub na wspomniany spis. Warunkiem zasadniczym umieszczenia go w inwentarzu albo na ewidencji pomocniczej był stan zachowania obrazu. Komisja oszacowała także każdy zabytek ze spuścizny. Dyrektor muzeum zgodził się z wnioskiem pracowników i 28 lutego 2022 r. wydał decyzję nakazującą ponowne opracowanie fotografii i diapozytywów.

²⁸ Ibidem, s. 20-23.

Il. 2. Negatywy po konserwacji. Fot. Anna Seweryn, Kraków, 2019 r.

Zgodnie z postanowieniem dyrektora, historycy z Działu Archeologiczno-Historycznego wpisali do inwentarza fotografii archiwalnej 295 diapozytywów i negatywów²⁹, zaś 75 negatywów na spis dóbr kultury nie będących muzealiami fotografii archiwalnej³⁰. Do wspomnianej ewidencji pomocniczej zostały wpisane negatywy mające zbyt zniszczoną warstwę światłoczułą uniemożliwiającą odczytanie obrazu, albo zachowane fragmentarycznie, co powoduje trudności w rozpoznaniu wizerunku.

Wśród zakonserwowanych obiektów znajdują się diapozytywy – slajdy edukacyjne powstałe w latach 1914-1927. Zostały wyprodukowane m.in. przez Pomoc Szkolną Spółkę z o.o.³¹, Towarzystwo Akcyjne Urzędzeń Szkolnych i Laboratoryjnych „Urania” w Warszawie³² i Sta-

²⁹ MRS/F/3625-3919.

³⁰ MRS/F/S/4223-4295.

³¹ MRS/F/3631.

³² MRS/F/3625, 3628.

niśława Szalaya³³. Przedstawiają one: przekrój geologiczny wulkanu³⁴, wykresy dotyczące użytkowania ziemi w 1913 r.³⁵, wnętrze zakładu³⁶, wycieczkę w góry³⁷, wykresy ukazujące stan przemysłu w Polsce³⁸, ujście Sanu do Wisły³⁹ i drewniany kościół w Szalszy⁴⁰.

Pozostałe zabytki poddane konserwacji są szklanymi negatywami, które wykonał Walerian Zajtz w pierwszym czterdziestolecu XX w. Urodził się on 7 grudnia 1885 r. w ubogiej rodzinie w Białaczewie⁴¹. Po ukończeniu gimnazjum w Radomiu zaczął pracę jako korepetytor we dworze w Ruszkowicach⁴². 1 lipca 1905 r. rozpoczął pracę w Towarzystwie Rolniczym w Siedlcach. Początkowo pracował w oddziale instytucji w Radomiu, a przed 1908 r. przeniósł się do centrali w Siedlcach i w tym roku uczestniczył w kursie buchalterii. Wkrótce przeprowadził się do Włodawy, gdzie pracował w filii Towarzystwa do 1914 r. Po wybuchu I wojny światowej powrócił do Siedlec i ze swoim szwagrem założył sklep spożywczy. Interes przynosił jednak straty spowodowane trudnościami aprowizacyjnymi. 1 marca 1917 r. Walerian Zajtz zatrudnił się jako księgowy i kasjer w majątku Przewłockich w Mordach. Pracował tam do 1 kwietnia 1927 r. Później wrócił do Siedlec i podjął pracę w Zarządzie Miejskim⁴³. Zmarł 15 października 1959 r. w Siedlcach.

Wielką pasją Waleriana Zajtza było fotografowanie. Pomimo licznych obowiązków służbowych i rodzinnych wykonał setki fotografii. Używał przynajmniej jednego aparatu fotograficznego na szklane negatywy. Do dziś rodzina posiada urządzenie z tworzywa sztucznego zakupione w sklepie Ernesta Neumanna w Warszawie przy ul. Mazowieckiej 6. Według wspomnień rodzinnych miał także urządzenie drewniane. Autor stosował negatywy o wymiarach: 9x12 cm, 10x15 cm, 6x9 cm i 13x18 cm.

³³ MRS/F/3626, 3629.

³⁴ MRS/F/3625.

³⁵ MRS/F/3626.

³⁶ MRS/F/3627.

³⁷ MRS/F/3628.

³⁸ MRS/F/3629.

³⁹ MRS/F/3630.

⁴⁰ MRS/F/3631. Obecnie gmina Zbrosławice, powiat tarnogórski, województwo śląskie.

⁴¹ Urząd Stanu Cywilnego w Siedlcach, Księga zgonów miasta Siedlce, t. 1, nr 389/1959. Obecnie Białaczów, gmina Białaczów, powiat opoczyński, województwo łódzkie.

⁴² Obecnie gmina Borkowice, powiat przysuski, województwo mazowieckie.

⁴³ Życiorys Waleriana Zajtza w zbiorach rodzinnych.

Il. 3. Grupa mężczyzn biurze administratora majątku Przewłockich w Mordach. Pierwszy z lewej Walerian Zajtz. Mordy, okres międzywojenny, fot. Walerian Zajtz, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach, MRS/F/3895.

Walerian Zajtz był fotografem amatorem. Zwraca uwagę niższy poziom wykonania zdjęć, szczególnie w porównaniu z wytworami pracy zawodowca, np. Adolfa Ganiewskiego (Gancwola)⁴⁴. Zdarzają się też niedociągnięcia techniczne, dzięki którym można zidentyfikować autora. Przykładem jest portret nieznanego mężczyzny, na którym widoczny jest cień ręki fotografa i aparat⁴⁵, zaś na portrecie innego mężczyzny – sam sprzęt fotograficzny⁴⁶. Nie ma to jednak wpływu na ich wartość historyczną. Autor uwiecznił swoją rodzinę i współpracowników, a także architekturę miejscowości, głównie Mordów, Siedlec i Włodawy. Dzięki jego fotografiom istnieje możliwość zobaczenia urywków z życia mieszkańców małych miast, wsi i dworów.

⁴⁴ MRS/F/1-935.

⁴⁵ MRS/F/3651.

⁴⁶ MRS/F/3660.

Il. 4. Grupa osób przed budynkami gospodarczymi majątku Przewłockich w Mordach. Fot. Walerian Zajtz, Mordy, 1935-1939, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Aslanowicza w Siedlcach, MRS/F/3753.

Walerian Zajtz był otwarty na nowinki technologiczne. Zachowały się wykonane przez niego dwie fotografie barwne. Niestety, z jednej przetrwało jedynie szklane podłoże. Pod mikroskopem można zobaczyć krzyżujące się barwne linie rastra. Z drugiej natomiast zachowała się błona. W tym przypadku nastąpiło całkowite oddzielenie warstwy obrazu od szklanego podłoża w wyniku niekorzystnych warunków⁴⁷. Zdjęcie zostało wykonane w Mordach i ukazuje grupę osób przed zabudowaniami gospodarczymi majątku Przewłockich. Z lewej stoi piątka dzieci i kobieta trzymająca niemowlę na rękach. Z prawej w głębi mężczyzna opiera się o ogrodzenie⁴⁸. Fotografia powstała w latach 1936-1939. Zajtz wykorzystał tu wczesną technikę barwną – płyty barwne Dufay Color, w których zastosowano barwny

⁴⁷ A. Seweryn, *Dokumentacja konserwatorska...*, s. 18; Eadem, *Color on glass-about conservation and preservation projects of Crystoleum, Autochromes, Agfa Color Plates and Dufay/Dioptichrome Plate photographs (case studies)* [w:] *Colour Photography and Film: Sharing knowledge of analysis, preservation, conservation, migration of analogue and digital materials – 2021*, red. B. Cattaneo, M. Picollo, F. Cherubini, V. Marchiafava, Milano 2021, vol. 001, s. 62-63.

⁴⁸ MRS/F/3753.

raster liniowy w formie kratki, a emulsję żelatynowo-srebrną jako bazę⁴⁹. Autor nie poradził sobie z nowszą techniką lub nie miał takich możliwości i wywołał zdjęcie nie jako pozytyw, lecz czarno-biały negatyw srebrny⁵⁰.

Walerian Zajtz uwieczniał na swoich fotografiach liczne miejscowości i ich mieszkańców. Kilkanaście z nich wykonał we Włodawie. Ukazują one budynki: Włodawskiego Stowarzyszenia Spożywczego⁵¹, Towarzystwa Rolniczego przed 1912 r.⁵², kościół pw. św. Ludwika⁵³, zabudowania majątku Zamoyskich⁵⁴. Na dwóch została uwieczniona grupa osób stojących na moście znajdującym się na drodze między Włodawą a Tomaszówką⁵⁵.

Kilkadziesiąt fotografii zostało wykonane w Mordach. Widnieją na nich: magistrat⁵⁶, apteka⁵⁷, poczta⁵⁸, kościół pw. Michała Archanioła⁵⁹ i towarzysząca mu dzwonnica⁶⁰, sklep Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Spożywczego i Handlu Winem⁶¹ oraz zabudowania majątku Przewłockich: pałac⁶², park pałacowy⁶³, brama pałacowa⁶⁴, zabudowania gospodarcze pałacu⁶⁵, gorzelnia⁶⁶ i urzędzenia do produkcji alkoholu z nią związane⁶⁷.

Kolejne kilkanaście fotografii powstało w okresie międzywojennym w Siedlcach. Została na nich przedstawiona kaplica Ogińskiej⁶⁸ i stojąca przy niej figura Matki Boskiej⁶⁹. Jeden negatyw ukazuje uczennice i uczniów siedleckich gimnazjów w parku zimą⁷⁰. Bardzo interesujące są przedstawienia

⁴⁹ <https://filmcolors.org/timeline-entry/1257/>, 21 II 2023.; <https://www.nfsa.gov.au/preservation/preservation-glossary/dufaycolor>, 21 II 2023.

⁵⁰ Bardzo dziękuję pani Annie Seweryn za zwrócenie uwagi na nieprawidłowe wywołanie fotografii.

⁵¹ MRS/F/3639.

⁵² MRS/F/3638-3639.

⁵³ MRS/F/3683, 3684, 3705.

⁵⁴ MRS/F/3661, 3682-3684, 3687-3689, 3705-3706.

⁵⁵ MRS/F/3677, 3679. Obecnie na Białorusi.

⁵⁶ MRS/F/3740, 3773.

⁵⁷ MRS/F/3773.

⁵⁸ MRS/F/3770.

⁵⁹ MRS/F/3776.

⁶⁰ MRS/F/3775.

⁶¹ MRS/F/3855.

⁶² MRS/F/3709, 3742, 3743, 3745, 3791, 3798, 3854, 3885, 3892, 3901.

⁶³ MRS/F/3724, 3741, 3744, 3798.

⁶⁴ MRS/F/3711, 3903, 3904.

⁶⁵ MRS/F/3715, 3753.

⁶⁶ MRS/F/3723, 3741, 3863, 3886.

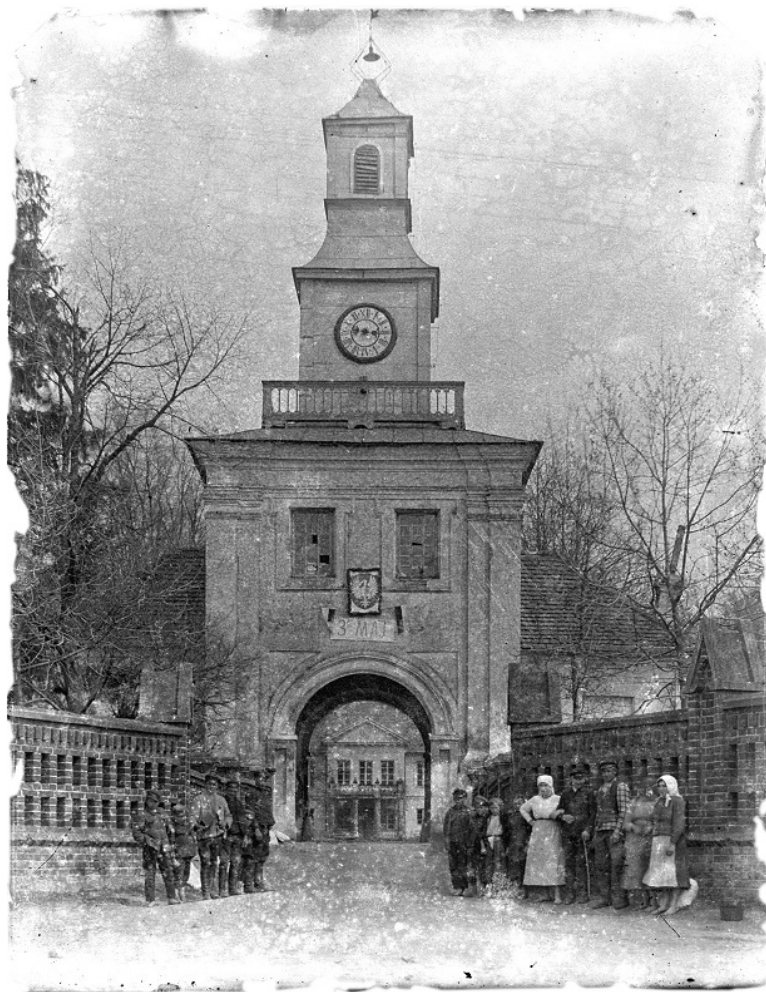
⁶⁷ MRS/F/3747.

⁶⁸ MRS/F/3782, 3861, 3868.

⁶⁹ MRS/F/3727, 3853.

⁷⁰ MRS/F/3707.

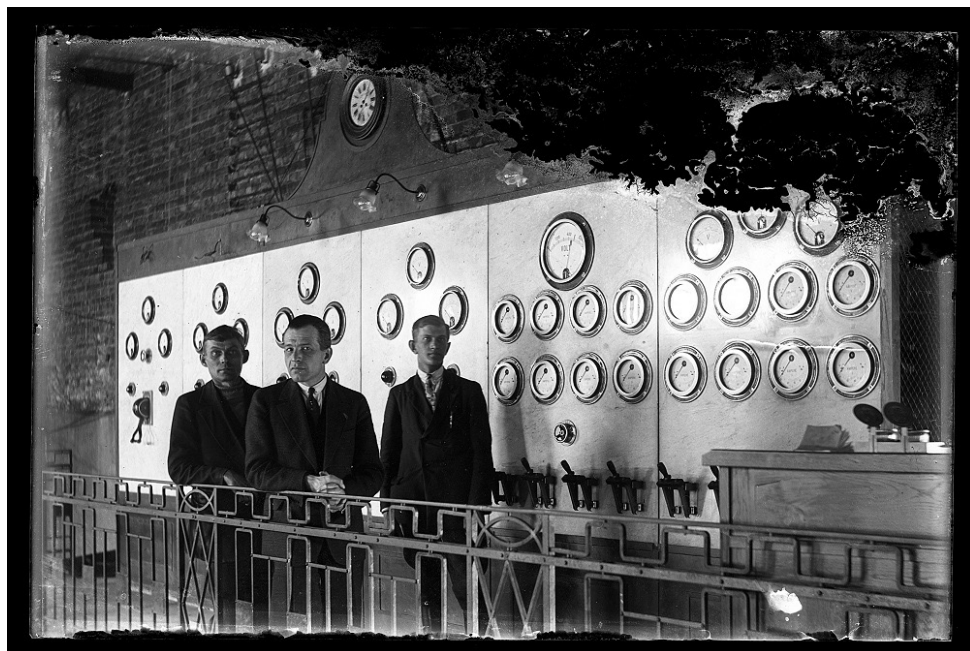
siedleckiej elektrowni i pracujących w niej ludzi. Są to fotografie budynku z zewnątrz⁷¹ i wnętrza⁷². Te ostatnie są szczególnie ważne, gdyż obecnie rzadko spotyka się przedstawienia mechanizmów i sposobu zabudowy tego przedsiębiorstwa miejskiego z okresu międzywojennego.

Il. 5. Brama wjazdowa do pałacu w Mordach udekorowana na uroczystość 3 Maja. Fot. Walerian Zajtz, Mordy, 1935-1939, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Aslanowicza w Siedlcach, MRS/F/3711.

⁷¹ MRS/F/3725, 3772, 3785, 3786, 3789.

⁷² MRS/F/3736, 3749, 3750, 3774, 3843.

Il. 6. Wnętrze elektrowni. Fot. Walerian Zajtz, Siedlce, 1935-1939, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach, MRS/F/3749.

Do następnej grupy należą fotografie z wycieczki do Poznania ukazujące grupę ludzi przed katedrą⁷³, przed budynkiem Międzynarodowych Targów Poznańskich⁷⁴, w ogrodzie zoologicznym⁷⁵ i na tle rzeźby „Pochód na Wawel”⁷⁶. Dodać należy do tego wykonane na targach poznańskich nocne zdjęcie reklamy zakładu S. G. Żeleński produkującego witraże⁷⁷. Prawdopodobnie wiążą się one ze wspomnianym wcześniej zdjęciem IV Walnego Zjazdu Delegatów Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy w Poznaniu w 1929 r.⁷⁸ i pamiątkami z MTP, dzięki czemu można określić czas ich powstania na 1929 r.

Ostatnimi znanymi lokalizacjami wykonania fotografii jest Radzyń Podlaski, gdzie z oddali uwieczniono kościół pw. Świętej Trójcy i pałac

⁷³ MRS/F/3642.

⁷⁴ MRS/F/3865.

⁷⁵ MRS/F/3852.

⁷⁶ MRS/F/3883.

⁷⁷ MRS/F/3884.

⁷⁸ MRS/F/3156.

Potockich⁷⁹ oraz Annopol. W tym ostatnim przypadku ukazano z daleka figurę Matki Boskiej na tle drzew⁸⁰. Niestety, miejsca powstania części zdjęć czekają w dalszym ciągu na rozpoznanie.

Il. 7. Fotografia trzech dziewczynek przed pałacem, fot. Walerian Zajtz, Mordy, okres międzywojenny, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Aslanowicza w Siedlcach, MRS/F/3881.

Większość osób widocznych na fotografiach jest nieznana. Wyjątkiem jest sam autor⁸¹ oraz członkowie jego rodziny: żona Regina⁸², córka Zofia⁸³, syn Stanisław⁸⁴ i brat Władysław⁸⁵, a także Ewa Daszkiewicz⁸⁶, Henryk Przewłocki⁸⁷, ks. Ludwik Romanowski, proboszcz włodawski⁸⁸ i Maria Sapiecha⁸⁹.

⁷⁹ MRS/F/3675.

⁸⁰ MRS/F/3654.

⁸¹ MRS/F/3742, 3785, 3786, 3859, 3876, 3895, 3909.

⁸² MRS/F/3644, 3655, 3757 (?), 3766, 3787, 3802, 3816, 3628, 3844, 3859, 3862.

⁸³ MRS/F/3787.

⁸⁴ MRS/F/3645, 3655, 3739, 3780, 3784, 3787.

⁸⁵ MRS/F/3780.

⁸⁶ MRS/F/3780. Ewa Daszkiewicz – siostra Reginy, żony Waleriana Zajtza.

⁸⁷ MRS/F/3742. Henryk Przewłocki (1884-1946) – właściciel majątku w Mordach.

⁸⁸ MRS/F/3656, 3692, 3693, 3698-3699. Ks. Ludwik Romanowski – proboszcz parafii pw. św. Ludwika we Włodawie w latach 1910-1919.

⁸⁹ MRS/F/3859. Nazwisko prawidłowe, znajoma rodziny Zajtzów.

Il. 8. Prawdopodobnie rada miejska Mordów. Fot. Walerian Zajtz, Mordy, 1920-1939 r., ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach, MRS/F/3721.

Fotografie można pogrupować ze względu na tematykę. Dużą grupą są wizerunki dzieci, zarówno wiejskie, jak i właścicieli pałaców oraz mieszkańców małych miast⁹⁰. Niezwykle interesujące są tu zdjęcia ochronki prawdopodobnie przy pałacu w Mordach wykonane w 1916 r.⁹¹ oraz w dwudziestoleciu międzywojennym⁹².

Inne fotografie ukazują m.in.: mieszkańców dworów, wsi i miast⁹³, rosyjskich urzędników⁹⁴, niemieckich żołnierzy⁹⁵, w tym z rosyjskim jeńcem⁹⁶ oraz młodego gazeciarza z żołnierzem z III batalionu 6. pułku piecho-

⁹⁰ Np. MRS/F/3645, 3664, 3734, 3801.

⁹¹ MRS/F/3716, 3728.

⁹² MRS/F/3734, 3878.

⁹³ Np. MRS/F/3632-3634, 3636-3637, 3643-3645, 3647-3653, 3655-3660.

⁹⁴ MRS/F/3710.

⁹⁵ MRS/F/3778, 3779, 3784.

⁹⁶ MRS/F/3737.

ty Landsturm „Landsberg”⁹⁷, przypuszczalnie radę miejską w Mordach⁹⁸, wspomniane już zabudowania i prawdopodobnie pracowników majątku Zamoyskich we Włodawie oraz majątku Przewłockich w Mordach⁹⁹, niekiedy razem z dziećmi¹⁰⁰, orkiestry przed pałacem w Mordach¹⁰¹, orkiestry w nieznanym miejscowościach¹⁰², lokomobilę w trakcie prac polowych¹⁰³, samochód przed pałacem w Mordach¹⁰⁴, kobietę w stroju ludowym¹⁰⁵, uczniów i nauczycieli gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego¹⁰⁶, wystawę we wspomnianym gimnazjum¹⁰⁷, przedstawienie teatralne¹⁰⁸ i siedleckie szarytki¹⁰⁹. Bardzo ważną grupą są wspomniane już fotografie elektrowni w Siedlcach i osób w niej pracujących. Autor uwiecznił również uroczystości, m.in. święto 3 Maja w Mordach¹¹⁰, uroczystości patriotyczne w mieście¹¹¹, w tym obchodów wyzwolenia z rąk bolszewików¹¹², a także uroczystości patriotyczne i religijne w nieznanym miejscowościach¹¹³.

Fotograficzna spuścizna po rodzinie Waleriana Zajtza jest bardzo bogata i różnorodna. Stanowi pomoc przy badaniu życia codziennego mieszkańców majątków dworskich oraz małych miast Mazowsza, Lubelszczyzny i Podlasia, mody i architektury oraz zmian zachodzących na przestrzeni lat. Ukazuje dzień zwykły i świąteczny. Posiada również ogromną wartość wystawienniczą, którą muzeum wykorzystało na ekspozycjach: „Nie śpieszmy się dorastać... Dzieciństwo naszych dziadków” (6 III – 10 III 2020), „Wokół kuchni i stołu. Rzut oka na historię jedzenia w XX w.” (10 IX 2021 – 6 II 2022) oraz „Myc się czy nie myć?” (9 IX 2022 – 11 VI 2023). Najprawdopodobniej będzie prezentowana także na przyszłych ekspozycjach. Jej wielkim atutem jest łatwość, z jaką przybliży tematykę wystaw i pomaga zwiedzającemu i badaczowi wyobrazić sobie przeszłość.

⁹⁷ MRS/F/3668.

⁹⁸ MRS/F/3720-3721.

⁹⁹ MRS/F/3715.

¹⁰⁰ Np. MRS/F/3715.

¹⁰¹ MRS/F/3743, 3745, 3879.

¹⁰² MRS/F/3799, 3800.

¹⁰³ MRS/F/3733.

¹⁰⁴ MRS/F/3890.

¹⁰⁵ MRS/F/3666.

¹⁰⁶ MRS/F/3882.

¹⁰⁷ MRS/F/3738, 3751, 3752, 3777.

¹⁰⁸ MRS/F/3731.

¹⁰⁹ MRS/F/3727, 3782, 3853, 3861, 3867.

¹¹⁰ MRS/F/3711.

¹¹¹ MRS/F/3726, 3730, 3793, 3794, 3849.

¹¹² MRS/F/3718.

¹¹³ MRS/F/3716, 3717, 3719, 3919.

Il. 9. Manifestacja patriotyczna. Fot. Walerian Zajtz, Mordy, okres międzywojenny, ze zbiorów Muzeum Regionalnego im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach, MRS/F/3726.

Streszczenie

W Muzeum Regionalnym im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach przechowywana jest fotograficzna spuścizna po rodzinie Waleriana Zajtza. Składa się na nią bardzo bogata i różnorodna dokumentacja. Jest ona nieoceniona do badań życia codziennego mieszkańców majątków dworskich oraz małych miast Mazowsza, Lubelszczyzny i Podlasia, mody i architektury oraz zmian zachodzących na przestrzeni lat. Ukazuje dzień zwykły i świąteczny. Posiada również ogromną wartość wystawienniczą.

SŁOWA KLUCZOWE: Muzeum, Siedlce, fotografie, spuścizna, Walerian Zajtz

Summary

In the Regional Museum of Mieczysław Asłanowicz in Siedlce preserves photographic documentation of Walerian Zajtz's family. It consists of very rich and diverse documentation. It is invaluable for researching the everyday life of inhabit-

ants of manor estates and small towns in Masovia, the Lublin region and Podlasie, fashion and architecture, and changes taking place over the years. It shows an ordinary and festive day. It also has great exhibition value.

KEY WORDS: Museum, Siedlce, photographs, legacy, Walerian Zajtz

Bibliografia

Źródła

Muzeum Regionalne im. Mieczysława Asłanowicza w Siedlcach

- Archiwum zakładowe, sygn. MRS/AZ/66/5, 66/10, 66/37.
- Protokół Komisji do oceny, szacowania i kwalifikacji obiektów do zbiorów Muzeum Regionalnego w Siedlcach z 8 II 2022, Inne komisje, zespoły, 2022, dokumentacja przechowywana w Dziale Archeologiczno-Historycznym.
- Wystawy krajowe w siedzibie Muzeum [„Nie śpieszmy się dorastać... Dzieciństwo naszych dziadków”], 2020, dokumentacja przechowywana w Dziale Archeologiczno-Historycznym.
- Wystawy krajowe w siedzibie Muzeum [„Wokół kuchni i stołu. Rzut oka na historię jedzenia w XX w.”], 2021-2022, dokumentacja przechowywana w Dziale Archeologiczno-Historycznym.
- Wystawy krajowe w siedzibie Muzeum [„Myc się czy nie myć?”], 2022-2023, dokumentacja przechowywana w Dziale Archeologiczno-Historycznym.
- Księga inwentarzowa fotografii archiwalnych, t. 2-3.
- Karty inwentarzowe zbiorów fotografii archiwalnej MRS/F/1-935, 3147-3162, 3625-3919, oprac. Andrzej Chojnacki, Sławomir Kordaczuk, Mariusz Krasuski i Kamila Woźnica.
- Spis dóbr kultury niebędących muzealiami fotografii archiwalnej MRS/F/S/4223-4295.

Urząd Stanu Cywilnego w Siedlcach

- Księga zgonów miasta Siedlce, t. 1, nr 389/1959.

Akty prawne

Statut Muzeum Regionalnego w Siedlcach, § 6 <https://www.e-bip.org.pl/upload/361.163592.pdf> (14 XII 2022).

Literatura

Kordaczuk S., *Fotografowie działający w Siedlcach w latach 1866-1945*, „Niepodległość i Pamięć”, nr 2 (54), 2016, s. 43-92.

Kordaczuk S., *Siedlecki fotograf Adolf Ganiewski (Gancwol) 1870-1942*, Siedlce 2009.

Seweryn A., 2021, *Color on glass-about conservation and preservation projects of Crysto-*

leum, Autochromes, Agfa Color Plates and Dufay/Dioptichrome Plate photographs (case studies)[w:] Colour Photography and Film: Sharing knowledge of analysis, preservation, conservation, migration of analogue and digital materials - 2021, red. B. Cattaneo, M. Picollo, F. Cherubini, V. Marchiafava, "Research Culture and Science Books" 001, 2021, s. 59-66.

Strony internetowe

<https://filmcolors.org/timeline-entry/1257/> (21 II 2023).

<https://www.nfsa.gov.au/preservation/preservation-glossary/dufaycolor> (21 II 2023).